

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СПЕЦЫФІКА Ё МАСТАЦКІМ ПЕРАКЛАДЗЕ ЯК АБ'ЕКТ УВАГІ ДА КАНЦЭПТА «МАЛАЯ РАДЗІМА»

І. Б. Лапцёнак,

*кандыдат філалагічных навук, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце
Інстытута павышэння кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*

У аснове канцэпта «малая радзіма» знаходзіцца ідэнтыфікацыя з каштоўнасна значным рэгіёнам ці мясцінай, якія адыграваюць значную ролю ў фарміраванні асобы. Яна ажыццяўляецца шляхам уключэння ў групу носьбітаў традыцый вызначанай прасторы. Пры гэтым дадзеная прастора насычана не толькі аб'ектыўным прадметным светам, але і разнастайнымі з'явамі, з якімі праз пэўныя перажыванні суадносіцца чалавечае «я». Менавіта таму цесныя эмацыйна-насычаныя зносіны звязваюць феномен «малая радзіма» з літаратурна-мастацкімі творамі, у якіх распавядаецца аб гісторыі і традыцыях краю, індывідуальных пачуццях яго ўспрымання. Іх вывучэнне дае магчымасць глыбей зразумець як творчую індывідуальнасць пісьменніка, які нарадзіўся ці звязаны з пэўным рэгіёнам ці мясцовасцю, так і іх сацыяльна-культурную адметнасць. У сувязі з гэтым актуальнай задачай становіцца падрыхтоўка тэматычных збораў, прысвечаных «малой радзіме». Адно з апошніх выданняў адпаведнага характару – «Зямля бацькоў, святая...: зборнік вершаў пра малую радзіму» (2018; укладальнік В. Шніп), у якім сабраны вершы беларускіх мастакоў слова розных пакаленняў – К. Буйло («Люблю наш край, старонку гэту...»), П. Броўкі («Родныя словы»), М. Танка («Вёска мая»), П. Панчанкі («Зямля бацькоў»), У. Караткевіча («Беларуская песня») і інш. У ім у вобразнай форме зафіксаваны адрасы малой радзімы, вызначана літаратурная геаграфія беларускай зямлі.

Ва ўмовах глабалізацыі пісьменнікі ў значнай ступені спрыяюць захаванню нацыянальнай ідэнтычнасці і забяспечваюць духоўна-культурную самабытнасць народа. Разам з тым канцэпт «малая радзіма» знаходзіцца не толькі ў полі зроку арыгінальных аўтараў, але і перакладчыкаў мастацкіх твораў. Яго выяўленне адбываецца праз узнаўленне нацыянальнай спецыфікі арыгінала – аднаго з важнейшых аспектаў перакладчыцкай дзейнасці. Выяўленне і ўвасабленне нацыянальна ад-

метнага і спецыфічнага – задача, ад вырашэння якой залежаць узровень і якасць узнаўлення: пытанне аб перадачы нацыянальнай своеасаблівасці арыгінала, яго асаблівай афарбоўкі, звязанай з нацыянальным асяроддзем, дзе ён створаны, адносіцца да ліку тых асноўных праблем тэорыі перакладу, ад якіх залежыць і пытанне аб неперакладальнасці. У ходзе яе разгляду шырокае асвятленне атрымоўваюць рысы розных нацыянальных літаратур, іх кантэкст і ўзаемаўзбагачэнне.

Вытокі праблемы захавання нацыянальнай спецыфікі – у «дваістасці» прыроды мастацкага перакладу, у яго шматфункцыянальнасці. Мастацкі пераклад уяўляе сабой двудзіны феномен: яго плод належыць адначасова арыгінальнай і перакладной літаратуры. А яго стваральнік знаходзіцца на скрыжаванні двух шляхоў: калі ён з абсалютнай адпаведнасцю перамалёўвае тэкст – то чытач бачыць нярэдка адбітак (з усімі контурамі для разгляду, але далёкі і нязвыклы для ўспрыняцця), калі ж ён імітуе аўтара – то можа перайначыць яго, атрымаўшы ў спадчыну кляймо «адсябцяціна!». Знаходжанне суадносін паміж рэальнасцю арыгінала і перакладу – гэта пошук шляхоў вырашэння праблемы захавання нацыянальнай спецыфікі: «Гісторыя літаратуры паказвае, што ў рэальнай практыцы пераклад заўсёды вагаецца паміж дзвюма тэндэнцыямі – набліжэнне да свайго ці набліжэнне да чужога» (*тут і далей пераклад аўтара – І. Л.*) [5, с. 494]. Для вызначэння прычын перакладчыцкіх рашэнняў, выбару пэўных мастацкіх сродкаў важным з’яўляецца выяўленне ўмоў і фактараў, якія ўплывалі на працэс узнаўлення нацыянальнай спецыфікі арыгінала. Аналіз апошніх, у сваю чаргу, павінен садзейнічаць раскрыццю ўжытых перакладчыкам метадаў і прыёмаў.

Нацыянальная спецыфіка ў творах пісьменства, як вядома, выяўляецца, у першую чаргу, у мове. І таму ўплыў лінгвістычнага фактару на працэс узнаўлення нацыянальнай спецыфікі з’яўляецца асабліва значным. Разыходжанні моўных сістэм арыгінала і перакладу – аб’ектыўныя заканамернасці, якія вызначаюць і перакладчыцкія рашэнні, і крытэрыі іх ацэнкі. Кожная мова валодае характэрнай толькі для яе сукупнасцю прыкмет, а значыць – кожная мае сваю нацыянальную спецыфіку.

Праблема захавання нацыянальнай спецыфікі атрымала яскравае выяўленне ў аспекце распазнавання нацыянальнаадметных вобразаў арыгінала. Пры гэтым ад перакладчыка патрабуецца не толькі веданне мовы, але і дасведчанасць, наяўнасць спецыяльных ведаў. Пры ўзнаўленні з далёкіх моў эру-

дыцыя перакладчыка з'яўляецца асабліва важнай умовай: чытачы арыгінала і перакладу знаходзяцца ў межах розных культурных традыцый, непадобных умовах сацыяльнага і гістарычнага развіцця. І таму ў дадзеным тыпе перакладу ўзрастае роля экстралінгвістычных фактараў – пры выяўленні і ўвасабленні пазамоўных элементаў, этнаграфічных, культурных рэалій арыгінала. Калі Разалінда ў камедыі «Як вам гэта спадабаецца» У. Шэкспіра гаворыць: «добрае віно не мае патрэбу ў кусце» – «good vine needs no bush», то дзеля таго каб зразумець словы «добрае віно не мае патрэбу ў шыльдзе», трэба ведаць, што некалі перад дзвярыма крамаў у якасці шыльды саджалі куст плюшчу [2, с. 178].

Перакладчык павінен улічваць і тое, што агульнавядомае для чытачоў арыгінала можа ўспрымацца неадэкватна чытачамі перакладу. Так, адзін з герояў трагедыі «Кароль Лір» пагражае адправіць свайго праціўніка з Сарэма ў Камлот, называючы яго пры гэтым гусаком – «goose». У беларускага чытача ўзнікаюць цяжкасці ва ўспрыманні дадзенай інфармацыі, якія выкліканы няведаннем англійскіх нацыянальных рэалій: шэкспіраўскі «гусак» успрымаецца як сродак характарыстыкі персанажа. На самай жа справе гэта слова вылучаецца вельмі натуральным увядзеннем у кантэкст твора, бо Сарэм і Камлот – гарады, якія ў шэкспіраўскі час славіліся развядзеннем гусей. Прыналежнасць чытачоў перакладу да іншай культуры прымусіла аўтара перакладнога твора звярнуцца да тлумачэнняў. Ён асвятліў адметнасць дадзенай рэаліі ў каментарыі да тэксту перакладу. Пры гэтым існуюць разнастайныя спосабы, якія дазваляюць зняць праблему чытацкага непаразумення, наблізіць сваім перакладам іншамоўную рэчаіснасць да чытача, нівеліруюць лакуны ў мастацкай свядомасці чытача. Вялікую ролю адыгрывае веданне перакладчыкам культурных традыцый, этнаграфічнага матэрыялу, стыхіі арыгінала. Так, асобныя з легендаў, паданняў, якія выкарыстоўваў У. Шэкспір у сваёй творчасці, згадваюцца аўтарам толькі ўскосна: у драматурга не было патрэбы прыводзіць іх поўнасю, бо англічане і так іх цудоўна ведалі. Задача перакладчыка ў адпаведных выпадках заключалася ў праясненні сэнсу арыгінала, данясенні яго да чытача. Аднак не заўсёды перакладчыкі паспяхова спраўляліся з выкананнем гэтай задачы. Напрыклад, пры ўзнаўленні падання пра дзеўку-векавуху ў камедыі У. Шэкспіра «Утаймаванне наравістай» перакладчык М. Кузьмін пайшоў па шляху даслоўнасці («to lead apes in hell» – «выгульваць малпаў у пекле»),

а не ад таго, што стаіць за ёй, – агульнага сэнсу англійскай легенды (жанчынам, якія звекаваліся ў дзеўках, суджана пасля смерці трапіць у пекла і вадзіць там да ветру чужых дзяцей у пакаранне за тое, што пры жыцці яны не мелі сваіх), увасобленага ва ўстойлівым выразе («to lead apes in hell» – «памерці старой дзеўкай»). Адпаведна, чытацкае разуменне было згублена:

А я – босой пляши у них на свадзьбе
Да обезьян прогуливай в аду!
Оставьте. Сяду я и буду плакать,
Пока за всё я вам не отомщу.

Важным фактарам перакладчыцкага выбару, што ўплывае на адметнасць узнáўлення, з’яўляецца ўвага перакладчыка да нацыянальных пачуццяў аўтара арыгінальнага твора. Сведчаннем таму з’яўляюцца пераклады Я. Семяжонам твораў Р. Бёрнса, дзякуючы якім у чытача з’явілася магчымасць адчуць ва ўсёй паўнаце нацыянальны пафас яго твораў. У літаратуразнаўчых працах і манаграфіях, прысвечаных творчасці Р. Бёрнса, пытанне нацыянальнай свядомасці шатландскага паэта асвятляецца недастаткова. У той жа час важкасць нацыянальных пачуццяў патрыёта Р. Бёрнса з’яўляецца выключнай. Аб гэтым сведчаць шматлікія выказванні паэта пра родную мову, шатландскія песні, любоў да сваёй радзімы і яе культуры: «Ува мне жывуць нацыянальныя традыцыі, якія, па-мойму, мацней за ўсё гараць менавіта ў сэрцах шатландцаў» [3, с. 197], «А гісторыя Уолеса ўліла ў маю кроў тую любоў да шатландскага народа, якая будзе кіпець у ёй, пакуль яе жывы паток не спыніцца ў маіх жылах навек...» [3, с. 188]. Значна і тое, што яркае ўвасобленне атрымалі найбольш характэрныя рысы паэзіі Р. Бёрнса (пафаснасць, вулканічная страснасць і эмацыянальнасць стылю, яркасць мовы, непасрэднасць і шчырасць у выяўленні пачуццяў) менавіта ў тых творах, дзе раскрывалася тэма нацыянальнага вызвалення («Заклік Бруса да шатландцаў», «Шатландскае слова», «Дрэва волі», «Джон Ячмень» і іншыя). Аднак нават і ў любоўнай лірыцы паэт, а за ім і перакладчык, сцвердзілі сувязь кахання з нацыянальным пачуццём. Разлука з каханай жанчынай – гэта адначасова і разлука з радзімай:

О, як пазбавіцца пакут,
Як заглушыць струну,
Што ные, шэпча: ў родны кут
К табе не завярну? [6, с. 48].

Пераклады Я. Семяжона адлюстравалі багаты і шматгранны свет нацыянальных пачуццяў шатландскага паэта, яны вылучаюцца высокай эмацыянальнасцю сцвярджэння нацыянальных ідэй. Колькасць твораў з нацыянальнай праблематыкай, наяўнасць каментарыяў і крытычных артыкулаў – гэта толькі знешняе праяўленне надзвычайнай увагі Я. Семяжона да шатландскага аўтара. Тлумачэнне тонкаму адчуванню паэзіі Р. Бёрнса, пафасу яго твораў даў сам перакладчык: «У творчасці Бёрнса знаходзіў падабенства да гісторыі, жыцця Беларусі...» [1, с. 190]. Унутраным крытэрыем выбару паслужыла адчуванне блізкасці да паэта па духу, характары, настроі і поглядам. Р. Бёрнс зацікавіў беларускага перакладчыка не толькі як пісьменнік адметнага стылю, а як «вялікі нацыянальны паэт Шатландыі», які «пражыў усяго 37 гадоў і за кароткае жыццё ніколі не пакідаў радзімы» [4, с. 3]. Рысы нацыянальнай свядомасці перакладчыка, блізкасць да шатландскага паэта па ўспрыняцці і поглядах дапамагалі яму заўважаць у тэксце інфармацыю, важную для ўзнаўлення.

Такім чынам, нацыянальная спецыфіка мае вялікі спектр ужывання, ахоплівае нацыянальна-гістарычную, сацыяльную, моўна-псіхалагічную своеасаблівасць мастацкага твора. І таму пры перакладзе неабходна ўлічваць не толькі яе знешнія характарыстыкі, але і ўнутраныя. Значэнне нацыянальнай спецыфікі пры ўзнаўленні не абмяжоўваецца нацыянальнай адметнасцю твора, яно ўключае і рысы індывідуальнай свядомасці перакладчыка, здольныя перадумовіць характар увасаблення твора і глыбіню выяўлення канцэпта «малая радзіма».

1. Марціновіч, А. Сэрца, раскрытае насцеж // Польшча. – 1989. – № 11. – С. 187–191.

2. Морозов, М. М. Шекспир, Бёрнс, Шоу... / авт. вступ. статьи, сост. и пер. Ю. Шведов / М. М. Морозов. – М. : Искусство, 1967. – 328 с.

3. Роберт Бёрнс о себе ; пер. и примеч. Р. Райт-Ковалевой // Новый мир. – 1954. – № 6. – С. 187–214.

4. Семяжон, Я. Песняр свабоды і братэрства // Вам слова, Джон Ячмень! Выбр. лірыка / уклад., пер. з англ. і прадм. Я. Семяжона. – Мінск : Маст. літаратура, 1983. – С. 3–8.

5. Топер, П. Перевод как творчество: К вопросу о принципах построения теории перевода // Художественный перевод: Вопросы теории и практики : сборник / Ерев. гос. ун-т, Союз писателей СССР ; сост.: С. С. Попкова, А. А. Оввян. – Ереван : Изд-во Ерев. ун-та, 1982. – С. 488–495.